

DOPING JAKO NEGATIVNÍ PSYCHOSOCIÁLNÍ JEV VE SPORTU DOPING AS A NEGATIVE PSYCHOSOCIAL PHENOMENON IN SPORT

J. Macho, & P. Slepíčka

Univerzita Karlova, FTVS, Katedra pedagogiky, psychologie a didaktiky TV a sportu

Abstract

The review article refers to psychosocial factors which play an important role in the explanation of doping behaviour. The first part of the text is focused on elite sports where macro and micro-social impacts modify the attitudes of sportsman toward doping. Psychological factors are also taken into account in the explanation of the final decision to doping. The second part of the article refers to the impact of these factors in recreational sports. Authors speculate about social impacts of the specific background of fitness centers which play a substantial role in forming attitudes toward doping. The main presupposition of effective doping prevention is the maximal limitation of doping substances. It is also essential to take into account social, psychological and cultural factors which play a substantial role in the explanation of doping behaviour.

Keywords: doping; psychosocial factors; elite sport; fitness centers

Souhrn

Přehledový článek poukazuje na psychosociální faktory sehrávající důležitou roli ve vysvětlení dopingového chování. V první části textu je pozornost soustředěna na oblast vrcholového sportu, kde dochází k modifikaci postojů sportovce k dopingu vlivem makro a mikro-sociálních vlivů. Současně je brán zřetel i na některé psychologické faktory, projevující se ve výsledném rozhodnutí sportovce dopovat. Druhá část článku poukazuje na vliv těchto faktorů v prostředí rekreačního sportu. Autoři se zamýšlí nad socializačními vlivy specifického prostředí posiloven a fitness center, které sehrává podstatnou roli ve formování postojů k užití dopingových látek. Pro prevenci dopingového jednání je nezbytné brát v úvahu sociální, psychologické a kulturní faktory působící na jedince jak v prostředí vrcholového, tak i rekreačního sportu. Neméně důležitým aspektem dopingové prevence je maximální omezení dostupnosti dopingových látek.

Klíčová slova: doping; psychosociální faktory; vrcholový sport; fitness centra

Úvod

Sport ve svém vývoji odrážel společenské proměny v různých historických etapách a je ve své současné podobě významným jevem, stále více pronikajícím do různých oblastí společenského dění. Proto je věnována pozornost, zejména společenských věd, jak jeho celospolečenskému přínosu, tak jeho roli v životě různých skupin populace. Je při tom respektována skutečnost, že sport se projevuje ve formě aktivního sportování, ale také pro velkou část populace ve formě divácké „pasivní konzumace“ sportovního dění.

Při posuzování společenského přínosu sportu se zdůrazňují pozitivní přínosy, mezi něž patří zejména jeho role jako náplně volného času, možná součást životního stylu populace, která může pomoci regulovat například psychickou tenzi, navázat kontakty s jinými lidmi, rozvinout sociální dovednosti a obohacovat prožitkovou sféru. Ve formě výkonově orientovaných sportovních aktivit napomáhá k rozvoji psychické odolnosti, vytrvalosti, poskytuje i prožitky úspěchu nebo zklamání.

Vedle těchto nesporně pozitivních efektů sportu se objevují skutečnosti, které pozitivní dopady sportu poněkud relativizují. Označují se jako negativní jevy ve sportu. K nejzávažnějším patří užívání

různých podpůrných prostředků, což je jev, který má své historické kořeny, společenské a politické kontexty, ekonomické souvislosti i psychologické aspekty.

Při pohledu na tento jev lze vycházet z předpokladu, že užívání dopingu ve sportu je spjata jak s vlivy makro-sociálními, tak s vlivy majícími svůj původ v prostředí mikro-sociálním. Přitom je nezbytné respektovat odlišnosti plynoucí z toho, zdali se jedná o sport rekreační - spojený zejména se snahou o ovlivnění prožitkové sféry - nebo o sport zaměřený na vrcholný výkon. Proto se oběma uvedeným formám budeme v této stati věnovat i ve vztahu k dopingu.

Dokladem skutečnosti, že užívání podpůrných látek pro ovlivnění psychického stavu a tělesné výkonnosti není jevem novým, jsou i názory sportovních historiků (např. Kössl, 1995; Waic, 2016). Tito poukazují na skutečnost, že zejména přírodní látky se nejdříve užívaly během náboženských obřadů či kmenových rituálů pro navození intenzivních psychických stavů a následně i pro ovlivňování sportovních výkonů. Zejména vznik Olympijských her, které se konaly v Olympii a měly panhelénský charakter, přispěl k zvýšení společenského významu sportovního výkonu se všemi z toho plynoucími souvislostmi, tedy i snahou o získání výhody užitím podpůrné látky. I v této době lze hledat souvislost mezi užíváním různých látek, ovlivňujících psychosomatický stav mimo sport, a jejich průnikem do oblasti her a sportu.

Velký vliv na další intenzivní průnik podpůrných látek do sportu měl především vědecký rozvoj, zejména rozvoj farmakologie. To přineslo řadu nových syntetických preparátů primárně určených pro medicínské využití. Následně však pronikaly do vojenství ke stimulaci odolnosti a do obecné populace k navozování intenzivních prožitků. Snaha po navození intenzivních prožitků, častokrát halucinogenní povahy, způsobuje užívání těchto látek označovaných jako drogy i v dnešní době.

Jelikož sport byl a stále je podstatnou součástí společenského dění, promítlo se užívání podpůrných prostředků i do sportovního prostředí. Provázanost drogové problematiky ve společnosti a dopingové problematiky ve sportu je tedy patrná i dnes (Slepička, Slepičková, & Mudrák, 2018). I když se podle Sekota (2006) příčiny užívání těchto látek ve svých důsledcích různí, lze vysledovat jisté společné znaky sociálního prostředí, ve kterém se problém drog a dopingu vyskytuje. K výrazným společným znakům patří: krize morálních hodnot, sociální deprivace, problémy s osobní identifikací, zvědavost, hledání nevšedních zážitků či ztráta životních perspektiv (Slepička, Hošek, & Hátlová, 2006).

Při analýze problematiky dopingu v současném jak vrcholovém tak rekreačním sportu je nutné zmínit jednak faktory vycházející ze širšího makro-sociálního prostředí, které mají původ opět v celospolečenském dění a zásadním způsobem se zrcadlí ve sportu, a stejně tak působení specifického mikro-sociálního prostředí sportu.

Makro-sociální vlivy

Mezi významné makro-sociální faktory ovlivňující používání podpůrných látek ve sportu patřilo, zejména od padesátých a šedesátých let dvacátého století, soupeření dvou tehdy existujících odlišných společenskopolitických formací. Toto soupeření proniklo i do oblasti sportu, kde se projevilo např. bojkotováním OH, ale i snahou prezentovat přednosti těchto systémů také sportovními úspěchy. To vše vedlo k tendenci dosáhnout těchto výsledků za každou cenu a to i s použitím dopingových prostředků. Proto se do oblasti vývoje výroby syntetických preparátů podporujících výkon věnovalo velké úsilí a to často „pod státním dohledem“. Vzniká fenomén „státně řízeného dopingu“ s cílem dosahovat takových úspěchů na významných sportovních soutěžích, které by bylo možné využít k propagaci toho kterého systému. Později došlo k utlumení těchto tendencí, nicméně jak ukazují opakovaně zjišťované případy dopingu u celých skupin sportovců, tendence řízeně ovlivňovat dopování ve sportu se zřejmě ze sportu ani v současnosti nevytratily.

Novou situaci ve sportu z hlediska dopingu v této oblasti vytvořilo pronikání komercializace do sportu, které zesílilo od druhé poloviny dvacátého století. Lze se domnívat, že tuto situaci ovlivnila i intenzivní medializace sportu především zásluhou rozvoje televize. Ta umožnila bezprostřední sledování významných soutěží (OH, mistrovství světa) a tím narostla divácká poptávka po vrcholných výkonech, což ve svých důsledcích zvýšilo jejich ekonomickou hodnotu a komerční atraktivitu.

Komerční využití sportu přineslo příliv značného objemu finančních prostředků. Naskytly se možnosti lukrativního finančního zhodnocení sportovního výkonu a tím i ekonomického zabezpečení budoucnosti sportovců především v divácky populárních sportech. Výkon se stal zbožím, se kterým lze úspěšně obchodovat a z hlediska komerce se stal často jediným kritériem sportovní aktivity, ekono-

micky i sociálně oceňovaným. To vedlo a vede k neustálé snaze o zlepšování výkonů a dosahování úspěchu téměř za každou cenu, v očekávání jejich společenského a ekonomického ocenění. U jedinců, nedosahujících požadované úrovně výkonnosti přirozenou cestou, se při tendenci vyhnout se selhání nabízejí dopingové prostředky jako jedna z efektivních cest dosažení úspěchu (Slepička et al., 2006). Dosahované úspěchy sportovců jsou pak ekonomicky výhodné i pro trenéry, sportovní manažery, funkcionáře a další, jejichž zájmem je udržet výkonnost a úspěšnost sportovců na co nejvyšší úrovni po co možná nejdelší dobu, neboť jsou do jisté míry na úspěších sportovců existenčně závislí. Udržet si status úspěšného sportovce, být ve sportu dlouhodobě úspěšný a dobře finančně ohodnocený, tak může být nejen pro sportovce, ale pro celý podpůrný tým podnětem pro užití všech dostupných prostředků k dosažení úspěchu a to včetně aplikace dopingových látek sportovcům (Slepička et al., 2018).

Zvýšená poptávka po prostředcích poskytujících nemalou konkurenční výhodu ve vrcholovém sportu, ale i po preparátech umožňujících rychlejší a dokonalejší dosažení vysněné postavy pro jedince cvičící převážně ve fitness centrech v rámci rekreačního sportu, je značně ekonomicky lukrativní i pro farmaceutické společnosti. Jsou využívány nové vědecké postupy a technologie, častokrát s časovým předstihem před dostupnými metodami antidopingové kontroly. Zásadní vliv má i již zmíněný vývoj a výroba stále nových psychofarmakologických prostředků, zvyšující se dostupnost preparátů ovlivňujících psychické stavy člověka. Vzniká situace, ve které se rozšiřuje nabídka prostředků využitelných jako doping a zároveň sílí tlak na výkonnost a úspěšnost sportovce, pramenící nejenom ze sociálního ocenění úspěchu, ale i z ekonomického profitu. Všechny tyto podmínky pak představují silný faktor působící na sportovce, který hledá dostupné cesty k sebeprosazení.

Při hledání možných souvislostí mezi působením makro-sociálního prostředí a výskytem rizikového chování, jehož součástí je i braní dopingových prostředků, je zapotřebí uvědomit si fakt, že právě sport je specifickým sociálním prostředím s celou řadou hodnot a norem, které jsou někdy odlišné od běžných sociálních norem a mohou způsobovat modifikaci hodnotového systému dlouhodobě intenzivně sportujícího jedince (Slepička et al., 2006). Kvalitativní studie mladých cyklistů na přechodu z amatérského stupně na profesionální úroveň (Lentillon-Kaestner & Carstairs, 2010), stejně tak jako studie sportovců lehké atletiky (Pappa & Kennedy, 2012), poukázaly na fakt, že ve sportovní kultuře daného sportu je vnímána „normalizace dopingů“ a respondenti nepovažují doping za faktor podkopávající integritu sportu, ale spíše jej vnímají jako jeho uznanou součást. V podobném duchu je nahlíženo na kompetitivní kulturistiku a silové sporty jako powerlifting či weightlifting. Snad nejvíce vystihujícím je tvrzení dotazovaného kulturisty z této studie: „*dopuji, abych měl stejné podmínky, jelikož to dělají všichni*“ (Engelberg, Moston, & Skinner, 2015: 274). Jak zmiňují Blank, Kopp, Niedermeier, Schnitzer, & Schobersberger (2016), stát se součástí takového sportovního prostředí může znamenat osvojení si těchto norem a jednání v nesouladu s těmito standardy může ohrozit sociální identitu sportovce. To může být důvodem, proč se sportovci rozhodnou doping užít.

Mikro-sociální prostředí vrcholového sportu a psychologické aspekty dopingů

Vedle vnějších společenských příčin dopování je nutné zvažovat i vlivy mikro-sociální a s tím související psychologický kontext. Příčiny zneužívání dopingů nemohou být vysvětlovány bez pochopení vzájemné souvislosti mezi mikro-sociálním prostředím a psychologickými aspekty dopingů.

Podle Teorie sebe-determinace jsou potřeby autonomie, kompetence a vztahovosti zakomponovány do vnitřní motivace, a tak vnější zásahy ovlivňují vnitřní motivaci do té míry a takovým způsobem, nakolik napomáhají, resp. brání uspokojování těchto základních potřeb. Záleží na tom, zda sportovec vnímá takový vnější zásah jako kontrolující nebo jako informující a také na tom, v jakém interpersonálním klimatu tento zásah proběhne (Stuchlíková, 2010). Prostředí vrcholového sportu s mnoha pravidly, pevnou hierarchií a hrozbami trestů je vnímáno jako vysoce kontrolující. I když se tyto sportovní struktury se svými mechanismy mohou projevit v regulaci dopingového chování, stejně tak mohou vést k nižší míře autonomie (Frederick-Recascino & Schuster-Smith, 2003; Stewart & Smith, 2008). Rovněž zpětná vazba od trenéra o tom, jak se sportovci v činnosti daří, může oslabit vnitřní motivaci, je-li prezentována v atmosféře tlaku a vyjádřena tak, že se očekává, že by sportovec měl podat dobrý výkon – což může vést k tomu, že je vnímána jako kontrolující (Stuchlíková, 2010). Studie Ehrnborg & Rosén (2009) naznačuje, že jakmile se stupňuje tlak na výkon ze strany mikro-sociálního prostředí sportovce (především tlak ze strany trenérů), při přirozené tendenci vyhnout se selhání se pak vytvářejí předpoklady pro zvyšování tolerance dopingů. Takovýto tlak na výkon může

zvyšovat i míru pocíťovaného kontrolujícího motivačního klimatu, který se může projevit v nedostatku podpory základních potřeb a rozvoje kontrolované motivace. Studie Hodge, Hargreaves, Gerrard, & Lonsdale (2013) přitom naznačuje, že kontrolující motivační klima má podstatné vazby s pozitivními postoji k dopingům a toleranci k užívání těchto látek. Jenom v sociálním klimatu poskytujícím podporu autonomie je pravděpodobné, že dojde k integraci regulace, což vytváří základ pro následné sebe-determinované chování (Stuchlíková, 2010), které je u vrcholových sportovců spojováno s nižší mírou tendence užívat doping (Barkoukis, Lazuras, Tsorbatzoudis, & Rodafinos, 2011).

Je tedy patrné, že mikro-sociální prostředí sportovce, tvořené trenéry, rodiči, přáteli či vrstevníky, stejně tak jako specifické podmínky sportovního prostředí, jsou podstatným faktorem působícím v problematice dopingů a možného dopování sportovce. Petróczi & Aidman (2008) dále dodávají, že rozhodnutí dopovat reflektuje komplexní souhrn více faktorů – kromě systémových faktorů (týmové prostředí, anti-dopingová politika) a situačních faktorů (přístup a dostupnost dopingů, vliv makro-sociálního a mikro-sociálního prostředí) jsou to i osobnostní charakteristiky sportovce.

V posledních letech bylo realizováno množství výzkumných studií zkoumajících psychologické aspekty dopování. Ntoumanis, Barkoukis, & Backhouse, (2014) ve své meta-analýze personálních a psychosociálních prediktorů užívání dopingů analyzovali psychologické proměnné související se záměry užít doping a s užíváním dopingů. Byl zjištěn pozitivní vztah mezi ego motivační orientací, kontrolovanou motivací, pozitivními postoji k dopingům, morálním uvolněním, obavami o fyzický vzhled a užitím dopingů, či záměry doping užít. K obdobným závěrům dospěla i meta-analýza Blank et al. (2016), která se soustředila jenom na prostředí elitního sportu. Jako nejsilnější pozitivní prediktory záměrů užít doping se ukázala situační pokušení a pozitivní postoje k dopingům. Slepíčka et al. (2018) pak zjistili u českých sportujících adolescentů signifikantní negativní korelaci mezi motivační orientací na úkol a postoji k dopingům. Tvrdí, že takováto motivační orientace může do jisté míry působit jako prevence ve smyslu posilování negativních postojů k dopingům. Stejně tak se ukázalo, že postoje k dopingům se u sportujících mění s postupujícím zvnitřňováním motivace a nárůstem míry sebe-determinace. U amotivace a vnější regulace byla objevena vazba k pozitivním dopingovým postojům. Integrovaná a vnitřní regulace vykazovaly statisticky významnou vazbu negativní. Dle autorů lze tyto regulace do jisté míry považovat za brzdicí prvek při vzniku pozitivních postojů k dopingům.

Vzhledem k tomu, že postoje jsou chápány jako tendence chovat se v souladu se zaujatým postojem, jsou zjištěné vztahy mezi motivačními faktory a formováním postojů k dopingům zcela zásadní. Opět je nutné připomenout roli mikro-sociálního prostředí, které se podstatnou měrou podílí na modifikaci motivace sportovce a může skrze ni ovlivňovat i postoje k dopingům. Je tedy důležité vytvoření takového motivačního klimatu, které bude podporovat vnitřní motivaci sportovce a minimalizovat vytváření nepřiměřeného vnějšího tlaku na úspěch. Jak bylo zmíněno, v mnoha sportovních oblastech existují i normy a hodnoty spojované s „normalizací dopingů“. V tomto ohledu má, zejména u sportující mládeže, nejbližší sociální okolí zásadní význam, jelikož se podstatným způsobem podílí na vytváření jejich hodnotového systému a norem, souvisejících i s oblastí dopingů. V neposlední řadě mohou rodiče, trenéři a sportovní týmy ovlivňovat postoje sportovců k dopingům skrze šíření informací o možných negativních důsledcích, spojovaných s užíváním dopingových látek.

Doping v rekreačním sportu

V předchozích částech stati byla rozebírána problematika dopingů v prostředí vrcholového sportu, který má vybudovaný systém kontroly a v mnoha případech existují i preventivní programy zaměřené na minimalizování užívání dopingů. Značně odlišná situace je však v oblasti rekreačního sportu, které se zneužívání podpůrných prostředků rovněž nevyhýbá. V předchozím textu byla naznačena provázanost celospolečenského dění a sportu. Na jedné straně sport na společenské změny reaguje, na straně druhé je zpětně ovlivňuje. Podle Slepíčkové (2005) je pro současný společenský vývoj určující zejména trend individualizace, kde se jako základní hodnota prezentuje sebeprosazení jedince, jeho úspěch sociální, ekonomický, či nejlépe oba společně. Zatímco ve vrcholovém sportu se sportovec snaží prosadit výkonem, ve sportu rekreačním, zejména pak v pohybových aktivitách zaměřených na pěstování postavy, jde o sebeprosazení vzhledem. Přitom jako nejvíce rizikové, ve smyslu rozšíření dopingových látek, se jeví prostředí posiloven a fitness center (Pope et al., 2014). Takovéto konání je nejvíce motivováno ambicí dosáhnout „ideálního těla“ (Cohen, Collins, Darkes, & Gwartney, 2007)

a katalyzátorem této touhy přiblížení se mnohdy nereálným fyzickým standardům jsou pak zejména sociální tlaky (Thompson et al. 1999; Hausenblas & Fallon, 2006).

Televize, reklamy a filmy soustřeďují značnou pozornost na dokonalý vzhled lidského těla a daleko více než v minulosti se vyzdvihuje postava se značným svalovým rozvojem a štíhlou linií. Dětské hračky komiksových a filmových hrdinů prošly v posledních desítkách let značnou vzhledovou proměnou, kdy se z přijatelně svalově vybavených hraček staly postavy muskulaturou připomínající profesionální kulturisty. V současnosti jsou v mediální sféře komerčně nejúspěšnějšími především masově využívané a lehce dostupné platformy jako Youtube či Instagram, jehož hlavním znakem je sdílení příspěvků s fotografiemi, častokrát využívanými i pro prezentaci estetických ideálů, jenom těžce dosažitelných pro běžnou populaci. Intenzita mediálního vlivu je na takové úrovni jako nikdy předtím a v lidech je permanentně posilován pocit neustálého srovnávání. Výsledkem je honba za kultem ideálního těla. Jedno z možných vysvětlení medializace estetických ideálů a značné akcentace maskulinity v mediálním prostoru a na sociálních sítích vidí Christiansen (2015) v širších sociálních procesech, spojovaných se změnou postavení ženy především v euroatlantickém kulturním okruhu. Změna společenského nastavení vyústila do situace, kdy ženy začaly zastávat stejné funkce jako muži, což přispívalo u části mužské populace ke vzniku pocitu ohrožené mužnosti. K „opětovnému získání“ vlastního postavení pak vedl intenzivnější svalový rozvoj a posilování jakožto projev mužské dominance a zachování postavení mužů ve společnosti. Ženy se mohly stát policistkami, právníčkami anebo pilotkami, nicméně jakkoliv společenské postavení zaujaly (či jakkoliv tvrdě trénovaly), co se týče svalového rozvoje nikdy se asi nemohly a nemohou zcela vyrovnat mužům. Společenské změny stejně tak měnily pohled na to, co bylo považováno za ideální postavu. V dobách hladomorů a nedostatků jídla bylo možné pozorovat v některých kulturách model krásy v korpulentnějších křivkách, evokujících prosperitu a lepší životní podmínky. Avšak neznamená to, že vnímání ideálního těla je závislé jenom na společenských změnách a sociálních konstruktech. Z evolučního hlediska není ocenění tělesné krásy naučené, spíše jde o biologickou adaptaci a jde o instinkt, který byl formován přirozenou selekcí (Etcoff, 1999).

Výše naznačené skutečnosti částečně vysvětlují společenské oceňování fyzických ideálů krásy a do jisté míry vytvářejí předpoklady pro dopingové jednání, kterého motivem je především fyzická atraktivita. Další důležitou otázkou je, jaké socializační procesy ovlivňují jedince, krátkodobě i dlouhodobě se vyskytujícího v prostředí posiloven a fitness center. Jsou tady přítomny nějaké specifické hodnoty a normy, na které se může adaptovat a časem je přebrat? Pro hledání relevantních odpovědí na tyto otázky je potřeba se nejdříve zamyslet nad současnou fitness kulturou. S ohledem na socializační vlivy je na místě rozlišit posilovny a fitness centra, kde v prvním případě je možné předpokládat silnější vliv „ideálu kulturistiky“, kdežto v případě fitness center je silnější akcentace vlivů následujících „ideálů fitness“.

„Kulturistický ideál“ vs. „fitness ideál“

V historii bylo několik období spojovaných s popularizací a následným úpadkem kulturistiky. Za zásadní moment však můžeme označit rok 1977 a film „Pumping Iron“, ve kterém sehrál hlavní roli, v té době ještě aktivní kulturista, A. Schwarzenegger. Po tomto snímku se uplatňoval stále více jako herec a s jeho vzrůstající popularitou rostla i popularita kulturistiky, tréninkových technik, aerobiku a fitness v 80. letech. Se zvýšenou pozorností věnovanou těmto aktivitám se však k širší veřejnosti dostaly i informace o intenzivním užívání podpůrných látek, ovlivňujících především nárůst svalové hmoty, čímž byla negativně ovlivněna reputace a popularita kulturistiky a bylo to i jedním z důvodů separace fitness od kulturistiky. Kulturistika je od té doby vnímána širší veřejností ve spojitosti s užíváním drog, anabolických steroidů a obsedantními rysy kulturistů. Zároveň v 80. a 90. letech dochází k masivnímu rozvoji fitness kultury a dochází k postupnému oddělování subkultury kulturistiky od všeobecnějšího trendu fitness. Andreasson & Johansson (2014) nazývají toto období fitness revolucí, která díky silné globalizaci a s ní související komercializaci vyústila do masivního rozšíření fitness center či fitness klubů, jak je známe v současnosti. Na rozdíl od kulturistiky se začaly silně akcentovat nejenom proklamované hodnoty „zdraví“, „krásy“ a „síly“. Důraz je kladen na funkčnost těla, zvládající jak aerobní tak anaerobní druh tréninku. Fit tělo je definováno jako tělo energické, pružné, přizpůsobivé a připravené zvládnout každodenní situace. Fitness ideál tedy částečně překonává tradiční genderové rozdíly v přístupu k tréninku. Kvality definující fitness, anebo estetickou funkčnost, zahrnují jednak mužské črty síly a stejně tak ženské črty pružnosti. Tento akcent funkčnosti tedy

zmírňuje obavy klientely o jejich ženskost či mužnost a umožňuje participovat i v dosud nezkoušených aktivitách, které opačné pohlaví považovalo za více ženské či mužské. Tato skutečnost se zásadním způsobem projevuje v materiálním vybavení, šíři poskytovaných služeb a z toho plynoucím sociálním prostředím současných fitness center.

Současná fitness centra poskytují široký záběr možností pro různé druhy pohybových aktivit a je možné vysledovat jisté vzájemné působení. Na jedné straně se projevuje fitness ideál, propagující všestranně rozvinuté tělo v dostupnosti alternativních možností pro určitý typ tréninku, a zároveň se tato dostupnost možností pro různé pohybové aktivity projevuje v ilustraci toho, jak by měl vypadat fit člověk. Měl by to být autonomní jedinec, který plní své individuální cíle. Pocit autonomie může posilovat v lidech i možnost volby prostředků vedoucích k dosažení stanovených cílů a zároveň tato možnost volby posiluje pocit zodpovědnosti za dosažení cílů. Podle názorů autorů vytváří přítomnost společných prostor či možnost účasti na skupinových lekcích podmínky pro socializaci participujících. Dochází k posilování pocitu propojenosti s druhými a pocitu vzájemnosti, saturaci potřeby sociálních kontaktů jakožto jedné z významných psychosociálních potřeb. Sportovní praxe naznačuje, že fitness centrum vytváří předpoklady pro navazování vztahů fungujících i mimo toto specifické sociální prostředí. Je nutné však poukázat na heterogenitu daného prostředí, kde vedle následovníků fitness ideálu je možné shlednout i skupiny, spíše amatérských kulturistů. Vedle toho je poměrně velké zastoupení jedinců vzhlízejících se v nových disciplínách jako například – physique, body fitness, bikiny fitness či wellness fitness, tedy disciplínách estetických, ve kterých jde o svalovou symetrii, svalovou kvalitu, nízké procento tuku, celkovou vizáž a dokonalý „pózing“, častokrát spojený s propagací různých pohybových sestav. Specifickou skupinou jsou pak jedinci se soutěžním potenciálem, avšak bez intence účastnit se závodů – tedy lidi následující kulturistický ideál ve světě fitness. Především poslední zmiňovaná skupina by mohla nést označení subkultury, která funguje spíše jako samostatná sociální skupina, sportující ve společných prostorech, ale většinou jenom na „svém“ území a plně se tak neintegruje do společenského dění fitness centra. Je možné vysledovat jisté vymezování těchto skupin, jelikož jejich hodnoty a ideály se neztotožňují s preferovanými hodnotami zastánců fitness ideálu. Místo všeobecného funkčního fyzického rozvoje uznávají silové, absolutní výkony spojované s větší svalovou hypertrofií. Praktikování jiného druhu cvičení, při kterém se „nemaká“, považují spíše za „zženštilé“.

Novodobé fitness centrum je tedy z psychosociálního hlediska specifickým sociálním prostředím, kde společně prostory sdílejí různé tábory jedinců. Tito následují zdánlivě stejné cíle zdraví a lepšího estetického vzhledu, avšak v jejich vnímání neznamenaají tyto cíle vždy to samé a většinou k jejich dosažení volí jiné cesty. I navzdory značné popularitě komerčně laděných fitness klubů, které nabízejí široké spektrum možností a jsou místem setkávání často velice odlišně sportovně zaměřených jedinců, existují i tradičně zaměřené posilovny, nesnažící se v principu uspokojit potřeby co největšího okruhu zákazníků. Tyto jsou pak často místem většího výskytu radikálnějších zastánců kulturistického ideálu, jejichž cíle jsou spojovány s většími svalovými objemy. V rámci problematiky psychosociálních aspektů dopingů v posilovnách a fitness centrech by měla být tato odlišnost brána v úvahu při posuzování vlivu tohoto sociálního mikroprostředí na pravděpodobnost vzniku atmosféry akceptující doping jako legitimní prostředek pro dosažení stanovených cílů.

Od posilování k anabolikům

Ve studii Brissonneau & Montez de Oca (2018) autoři představují postupný přechod sportujících od posilování k anabolikům. V první fázi je hlavním motivem cvičení well-being, neboť většina ve studii dotazovaných jedinců se necítila dobře, protože nebyla spokojena se svým vzhledem. Vlastní cvičení a jeho vliv na tělesné změny zvyšoval jejich sebevědomí, a protože jejich okolí je začínalo vnímat jinak, i oni začínali jinak vnímat sami sebe. Pociťovali psychologické uspokojení pramenící z tělesných změn, které – zejména u mladých mužů – naplňuje jejich představu mužnosti. Důležitou motivací je rovněž diskurs zdraví a cvičení je pro ně prostředek jak být zdravý a fit. Jedním z dalších aspektů je možnost socializace na specifické sportovní prostředí. V procesu této socializace jedinec přijímá novou sportovní kulturu a jeho hlavním cílem se stává budování těla, na které bude „hrdý“ a které bude respektováno a obdivováno ostatními spolucvičenci. Postupným tréninkem si nastavuje vyšší cíle a nedílnou součástí se stává manipulace s jídelníčkem a postupný přechod k zařazování výživových doplňků, čímž cvičenec sám sebe mentálně připravuje na další suplementaci, která může zahrnovat i anabolika. I když jsou

pociťovány výsledky posilování, přirozeným směřováním bodybuildingu je neustálé posouvání hranic a to vyžaduje nové tréninkové techniky. Zapojení podpůrných prostředků do tréninkového procesu je tak nástrojem umožňujícím rychlejší přiblížení se k ideálnímu tělu. Postupem času jsou výsledky užívání podpůrných preparátů viditelné, což zvyšuje i motivaci k dalšímu užití. Autoři zjistili, že všichni účastníci výzkumu vykazovali po celou dobu nespokojenost se svým vzhledem, která se stala sdílenou subjektivní realitou jejich komunity a zásadním aspektem sdíleného životního stylu. Jejich informace o užitých produktech přitom nepocházejí z relevantních zdrojů a tak - limitování kredibilitou svého poznání - užívají stále silnější látky a ve větších množstvích, přičemž některé z nich i za účelem minimalizace negativních vedlejších efektů. Aspekt neustálého posouvání estetických hranic vlastního těla a neustálé srovnávání se spolucvičenci je motivujícím prvkem pro opakované užívání anabolik. Přitom je paradoxní, že v subjektivní realitě těchto jedinců je dosažení fyzické atraktivity, a jí podléhající prostředky umožňující tento cíl, znakem zdraví a zdravého těla.

Jak bylo naznačeno, ústřední hodnotou především jedinců následujících kulturistické ideály je z jejich pohledu zdravé tělo a je pravděpodobné, že jedinec vyskytující se v takovém sociálním prostředí se časem může přiklonit k těmto hodnotám. To se může projevit v transformaci hodnotového systému a tím pádem větší akceptaci dopingového jednání. Mikro-sociální klima posiloven a fitness center je tedy podstatným faktorem ovlivňujícím jedince. Do tohoto procesu je nutné zařadit i působení makro-sociálního prostředí, v jehož pojetí není vnímání zdraví a funkčnosti organismu založeno jednoduše na biomedicínských aspektech, ale často na vizuální projekci toho, co vypadá a zdá se být zdravé (Ettcoff, 1999). Opět záleží na osobnostních charakteristikách jedince a na tom, jak se v daném prostředí a v dané situaci zachová.

Psychologické faktory

Petróczi & Aidman (2008) identifikují morální hodnoty jako blokujiící faktor, který může jedince odradit od dopingového jednání. Boardley & Grix (2014) zkoumali přítomnost morálního odpoutání mezi kulturisty a identifikovali 6 z 8 mechanismů morálního odpoutání. Uvádějí, že difuze odpovědnosti (diffusion of responsibility) a přemístění odpovědnosti (displacement of responsibility) mohou být klíčovými mechanismy projevujícími se v dopingovém jednání. Tyto mechanismy mohou vést jedince k přesvědčení, že jeho jednání je výsledkem sociálního tlaku a není za něj osobně odpovědný (přemístění odpovědnosti). Následně je toto jednání sociálně rozptýleno v prostředí, kde je množství uživatelů těchto látek relativně velké (difuze odpovědnosti).

Studie Allahverdipour, Jalilian, & Shaghaghi (2012) poukazuje na klíčovou roli postojů k dopingovým látkám ve vztahu k jejich užívání v prostředí posiloven a fitness center. Opět vystupuje do popředí důležitost mikro-sociálního prostředí jedince, které je tvořené blízkými přáteli, rodinou, trenéry, zaměstnanci fitness center a posiloven a lidí spolu sdílejících stejné prostory. Ti sehrávají zásadní roli ve formování postojů k doping. Vyskytuje se přesvědčení, že užívání anabolik je bezpečné. Vedlejší negativní účinky jsou v komunitě silových cvičenců v posilovnách a fitness centrech poměrně často podceňované (Pope et al., 2014) a na internetu nejsou ojedinělé webové stránky pokoušející se o diskreditaci vědeckých důkazů o škodlivosti anabolik (Brennan, Kanayama, & Pope, 2013). Zejména z pohledu značného výskytu vedlejších efektů užívání anabolik (Nieschlag & Vorona, 2015) a z pohledu iracionálního užívání, souvisejícího s často až extrémními dávkami užitých preparátů (Cohen et al., 2007), je cílené informování o všech negativních zdravotních důsledcích důležitým předpokladem pro formování negativních postojů jakožto prevence dopingového jednání.

Závěr

Stat' analyzuje některé psychosociální aspekty související s dopingovým jednáním. Ve vrcholovém sportu je to především celospolečenské klima se svou adorací výkonu a tlakem na úspěch s následným mnohdy extrémním ekonomickým zhodnocením. Tento tlak je často posilován působením nejbližšího mikro-sociálního prostředí, které se jeví jako zásadní při vzniku tendence dopovat. Svou roli sehrávají i psychologické faktory a osobnostní charakteristiky jedince a souhra všech výše zmíněných faktorů pak modifikuje rozhodnutí sportovce dopovat či nedopovat.

Dále byla soustředěna pozornost na problematiku doping v rekreačním sportu. Bylo poukázáno na fitness kulturu s jejími kulturistickými a fitness ideály, které mají vzájemné vazby, avšak ve fitness světě fungují do jisté míry separovaně. V problematice doping jakožto psychosociálního negativního

jevu by měla být tato odlišnost brána v úvahu při posuzování vlivu specifického sociálního prostředí posiloven a fitness center na možnost vzniku atmosféry akceptující doping.

Jak bylo naznačeno, snaha po dosažení estetického ideálu je v člověku do jisté míry zakořeněna, což vede k tomu, že se mnoho jedinců obrací k dopingovým prostředkům jakožto nástroji k dosažení identity, mužnosti a respektu ve společnosti. Na základě přitažlivosti fyzické půvabnosti, projevující se ve snaze o přiblížení k estetickým ideálům, která je silným prediktorem dopingového jednání, je obtížné předpokládat, že se někdy podaří úplně odstranit užívání dopingových látek v rekreačním sportu. Pro prevenci takového chování je nezbytné dokonalé pochopení všech sociálních, psychologických a kulturních faktorů, působících na jedince v prostředí posiloven a fitness center a omezení dostupnosti takto zneužívaných podpůrných látek.¹

Literatura

- Allehverdipour, H., Jalilian, F., & Shaghghi, A. (2012). Vulnerability and The Intention to Anabolic Steroids Use Among Iranian Gym Users: An Application of the Theory of Planned Behaviour. *Substance Use & Misuse*, 47, 309–317.
- Andreasson, J., & Johansson, T. (2014). The Fitness Revolution. Historical Transformations in the Global Gym and Fitness Culture. *Sport Science Review*, 23(3–4), 91–112.
- Barkoukis, V., Lazuras, L., Tsorbatzoudis, H., & Rodafinos, A. (2011). Motivational And Sportspersonship Profiles of Elite Athletes in Relation to Doping Behavior. *Psychology of Sport and Exercise*, 12(3), 205–212.
- Blank, C., Kopp, M., Niedermeier, M., Schnitzer, M., & Schobersberger, W. (2016). Predictors of Doping Intentions, Susceptibility, and Behaviour of Elite Athletes: A Meta-Analytic Review. *Springer Plus*, 5(1), 1333.
- Boardley, D. I., & Grix, J. (2014). Doping in Bodybuilder: A Qualitative Investigation of Facilitative Psychosocial Processes. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 6(3), 422–439.
- Brennan, P. B., Kanayama, G., & Pope, G. H. (2013). Performance-Enhancing Drugs on the Web: A Growing Public Health Issue. *The American Journal on Addictions*, 22(2), 158–161.
- Brissonneau, Ch., & Montez De Oca, J. (2018). *Doping in Elite Sports. Voices of French Sportspeople and Their Doctors, 1950-2010*. London & New York: Routledge.
- Cohen, J., Collins, R., Darkes, J., & Gwartzney, D. (2007). A League of Their Own: Demographics, Motivations and Patterns of Use of 1955 Male Adult Non-Medical Anabolic Steroid Users in the United States. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 4(12), 1–14.
- Ehrnborg, Ch., & Rosén, T. (2009). The Psychology Behind Doping in Sport. *Growth Hormone & IGF Research*, 19(4), 258–287.
- Engelberg, T., Moston, S., & Skinner, J. (2015). The Final Frontier of Anti-Doping: A Study of Athletes Who Have Committed Doping Violations. *Sport Management Review*, 18(2), 268–279.
- Etcoff, N. (1999). *The Survival of The Prettiest. The Science of Beauty*. London & New York: Little Brown.
- Frederick-Recascino, Ch., & Schuster-Smith, H. (2003). Competition And Intrinsic Motivation in Physical Activity: A Comparison of Two Groups. *Journal of Sport Behaviour*, 26(3), 240–254.
- Hausenblas, H., & Fallon, E. (2006). Exercise and Body Image: A Meta-Analysis. *Psychology and Health*, 21(1), 33–47.
- Hodge, K., Hargreaves, E., Gerrard, D., & Lonsdale, Ch. (2013). Psychological Mechanisms Underlying Doping Attitudes in Sport: Motivation and Moral Disengagement. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 35(4), 419–432.
- Christiansen, V. A. (2011). Bodily Violations: Testing Citizens Training Recreationally in Gyms. In M. McNamee, & V. Møller, *Doping and Anti-Doping Policy in Sport*. London & New York: Routledge.
- Christiansen, V. A. (2015). Drug Use in Gyms. In V. Møller, I. Waddington, & M. J. Hoberman, *Routledge Handbook of Drugs and Sport*. New York: Routledge.
- Kössl, J. (1995). Kapitoly z dějin dopingů aneb stručná historie dopingů a boje proti němu ve sportu i životě. *Sport Report*, 37(2), 101–109.

¹ Tato stať vznikla s podporou programu PROGRES Q19.

- Lentillon-Kaestner, V., & Carstairs, C. (2010). Doping Use Among Young Elite Cyclists: A Qualitative Psychosociological Approach. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 20(2), 336–345.
- Nieschlag, E., & Vorona, E. (2015). Doping With Anabolic Androgenic Steroids (AAS): Adverse Effects on Non-Reproductive Organs and Functions. *Reviews In Endocrine & Metabolic Disorders*, 16(3), 199–211.
- Ntoumanis, N., Ng, J., Barkoukis, V., & Backhouse, S. (2014). Personal and Psychosocial Predictors of Doping Use in Physical Activity Settings: A Meta-Analysis. *Sports Medicine*, 44(11), 1603–1624.
- Pappa, E., & Kennedy, E. (2013). ‘It was my thought ... he made it a reality’: Normalization And Responsibility in Athletes’ Accounts of Performance-Enhancing Drug Use. *International Review for the Sociology of Sport*, 48(3), 277–294.
- Petróczi, A., & Aidman, E. (2008). Psychological Drivers in Doping: The Life-Cycle Model of Performance Enhancement. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 3(7), 7.
- Pope, G. H., Wood, I. R., Rogol, A., Nyberg, F., Bowers, L., & Bhasin, S. (2014). Adverse Health Consequences of Performance - Enhancing Drugs: An Endocrine Society Scientific Statement. *Endocrine Reviews*, 35(3), 341–375.
- Sekot, A. (2006). *Sociologie sportu*. Brno: Paido a Masarykova univerzita.
- Slepička, P., Hošek, V., & Hátlová, B. (2006). *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum.
- Slepička, P., Slepičková, I., & Mudrák, J. (2018). *Rizikové chování ve sportu dětí a mládeže*. Praha: Karolinum.
- Slepičková, I. (2005). *Sport a volný čas*. Praha: Karolinum.
- Stewart, B., & Smith, A. (2008). Drug Use in Sport: Implications for Public Policy. *Journal of Sport and Social Issues*, 32(3), 278–298.
- Stuchlíková, I. (2010). Motivace a osobnost. In M. Blatný (ed.). *Psychologie osobnosti* (pp. 137–166). Praha: Grada.
- Thompson, J. K., Heinberg, L. J., Altabe, M., & Tantleff-Dunn, S. (1999). *Exacting Beauty. Theory, Assessment, and Treatment of Body Image Disturbance*. Washington DC: American Psychological Association.
- Waic, M. (2016). Doping v proměnách času. In P. Slepička (ed.). *Problematika dopingu ve sportu dětí a mládeže* (pp. 5–16). Praha: FTVS UK.

Mgr. Bc. Juraj Macho
UK FTVS
José Martího 31
162 52, Praha 6
juraj.macho@gmail.com